USUL-U KÂFİ

Yazar:

Ebu Cafer Muhammed b. Yakuup İshak el KULEYNİ

Türkçe

0000-00-00 00:00:00

USUL-U KÂFİ USUL-U KÂFİ

(Akıl ve Cehalet, İlmin Fazileti, Tevhid, Hüccet)

Sigatu'l-İslâm Ebu Cafer Muhammed b. Yakub b. İshak el Kuleynî (öl. h. 329)

Mütercim: Vahdettin İnce & Arapça Tatbik: Hamid Turan & Türkçe metni gözden geçiren Prof. Dr. Hüseyin Hatemi

AKIL VE CEHALET KİTABI

1- ...Muhammed b. Müslim,[1] Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini bildirdi:

«Allah, aklı yaratınca onu konuşturdu, ardından ona: "Beri gel." dedi, akıl beri geldi. Sonra: "Geri git." dedi, akıl geri gitti. Sonra şöyle buyurdu: İzzetim ve celâlim hakkı için senden daha sevimli bir şey yaratmış değilim. Senin eksiksiz, olgun halini ancak sevdiğim kimselere bahşederim. Sadece sana emreder, yalnız sana yasaklarımı yöneltir,

sırf seni cezalandırır ve yalnızca seni ödüllendiririm.»

2- ...Esbağ b. Nubate, Ali b. Ebu Tâlib (aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: «Cebrail, Âdem (aleyhisselâm)'ın yanına indi ve dedi ki: "Ey Âdem! Üç şeyden birini seçmeni önermekle emrolundum. Birini seç, diğer ikisini bırak."

Âdem ona: "Ey Cebrail! Bu üç şey nedir?" diye sordu.

Cebrail: "Akıl, hayâ ve dindir." dedi.

Âdem: "Ben aklı seçtim." dedi.

Bunun üzerine Cebrail hayâ ve dine: "Haydin dönelim, onu bırakın." dedi.

Hayâ ve din dedi ki: "Ey Cebrail! Bize, akıl neredeyse siz de orada olun." diye emredildi. Bunun üzerine Cebrail: "Öyleyse size emredildiği gibi hareket edin."

dedi ve geldiği yere doğru yükseldi.»

3- ...Muhammed b. Abdulcabbar, ashabımızın bazısından[2] merfu olarak Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet etmişlerdir:

İmam'a sordum ki: Akıl nedir?

Buyurdu ki: «Rahman'a kulluk sunmanın aracı ve cennetleri kazanmanın aleti olan bir yetenektir.»

Dedim ki: Peki, Muaviye'nin sahip olduğu yetenek nedir?

Buyurdu ki: «Onunkine kurnazlık denir. Şeytanettir. Akla benzer; ama kesinlikle akıl değildir.»

4- ...Hasan b. el-Cehm şöyle rivayet eder: İmam Rıza (Ali b. Musa aleyhisselâm)'dan şunları dinledim:

«Her kişinin dostu aklıdır; düşmanı da cehaletidir.»

5- ...Hasan b. el-Cehm rivayet eder ki:

İmam Ebu'l-Hasan (Ali b. Musa aleyhisselâm)'a sordum: "Yanımızda bazı insanlar var, bunlar imamlara sevgi beslerler; fakat dinde derin kavrayış ve kesin inanç sahibi olanların kararlılıklarını onlarda gözlemleyemiyoruz. Yalnızca sözleriyle kararlı olduklarını ifade etmeye çalışıyorlar." bunlar hakkında ne buyurursunuz?

Dedi ki: «Bunlar, Allah'ın azarladığı kimselerden sayılmazlar. Allah, onlar hakkında şöyle buyurmuştur: "Ey akıl sahipleri! İbret alın." (Haşr, 2)»

6- ...İshak b. Ammar rivayet eder ki:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm) buyurdu ki: «Kimin aklı varsa dini vardır, kimin dini varsa cennete girer.»

7- ...Muhammed b. Sinan, Ebu'l-Carud'dan, o da Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Allah, kıyamet günü hesaplaşma anında insanları,

dünyada verdiği akıl oranında sorgulamaya tabi tutar.»

8- ...Muhammed b. Süleyman ed-Deylemî, babasından şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'a sordum: "Falan adam, ibadetleri, dini ve erdemi itibariyle şu şu özelliklere sahiptir." Böyle biri için ne buyurursunuz?

-Dedi ki: «Aklı nasıl?»

-Dedim ki: Bilmiyorum?

Bunun üzerine şunları söyledi: «Hiç kuşkusuz sevap insanın aklının düzeyine göre verilir. İsrailoğullarından bir adam vardı. Bu adam, denizin ortasındaki adalardan birinde Allah'a ibadet ederdi.

Adanın her tarafı yemyeşildi, seyre doyum olmazdı. Her tarafı ağaçlarla kaplıydı. Suyu boldu. Bir gün bir melek, bu adamın bulunduğu adadan geçti. Onu görünce şöyle dedi: "Ey Rabbim, şu adamın aldığı sevabı bana göster." Allah-u Teâlâ ona adamın sevabını gösterince melek, bu sevabı az buldu.

Bunun üzerine Allah-u Teâlâ ona: "Adamla arkadaşlık et." diye vahyetti.

Melek adamın yanına insan suretine bürünerek geldi.

-Adam: "Kimsin sen?" diye sordu.

-O: Ben ibadetle meşgul bir insanım. Senin yerini ve burada ibadetle meşgul olduğunu duydum. Bu yüzden senin yanında Allah'a ibadet etmeye geldim.

Melek adamın yanında o gün kaldı. Sabah olunca melek ona dedi ki:

Senin yerinin havası, suyu ve çevresi tertemiz ve güzeldir. Burada ibadet etmekten başka bir şey yapılmaz.

Abid adam, ona şunları söyledi: "Bu yerimizin bir kusuru vardır."

Melek: "Nedir bu kusur?" diye sordu.

Adam: "Rabbimizin hayvanı yoktur. Eğer Rabbimizin eşeği olsaydı, onu burada güder, otlatırdık; çünkü bunca ot kuruyup zayi oluyor." dedi.

Melek ona dedi ki: Sence Rabbimizin eşeği yok mudur?

Dedi ki: Eğer eşeği olsaydı bunca otun zayi olmasına izin vermezdi.

Allah, meleğe şöyle vahyetti: «Ben ona aklının düzeyine göre sevap verdim.»

9- ...Sekunî, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) buyurdu ki: «Tavırları güzel ve sempatik bir adamdan size bir haber gelirse, siz asıl onun aklının güzelliğine bakınız; çünkü bu insan aklının düzeyine göre yapıp ettiklerinin karşılığını görecektir.»

10-...Abdullah b. Sinan rivayet eder ki:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'a abdest ve namazla ilgili olarak çeşitli vesveselere müptela olmuş bir adamdan söz ettim, sonra da şunu söyledim:

"O, akıllı bir adamdır."

Ebu Abdullah buyurdu ki: «Şeytana uyan bu adamın neresi akıllıdır?»

Dedim ki: Şeytana nasıl uyuyor?

Buyurdu ki: «Ona sor bakalım: Senin içine doğan bu vesvese kimdendir? Mutlaka: "Şeytanın işidir." diye sana cevap verecektir.»[3]

11- ...Ahmed b. Muhammed b. Halid, ashabının bazısından merfu olarak Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi)'nin şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

«Allah, insanlar arasında akıldan daha üstün bir şeyi pay etmiş değildir. Akıllı insanın gecesini uykuyla geçirmesi, cahilin gece boyunca uyanık kalmasından daha hayırlıdır.

Akıllı insanın evinde kalması, cahilin (hac ve cihad gibi sebeplerle) evinden çıkmasından daha iyidir.

Allah, nebi ve resullerini, akıl bakımından tam olgunlaşmadıkça görevlendirmemiştir.

Peygamberin aklı, bütün ümmetinin aklından daha üstündür. Peygamberimizin zihninde geçen bir şey, müctehidlerin içtihadından daha üstündür. Kul, akledip kavramadığı sürece Allah'ın farzlarını yerine getirmiş olmaz. Bütün abidler, ibadetlerinin üstünlüğü bakımından bir akıllı insanın ulaştığı mertebeye ulaşamazlar.

Akıllılar derken saf akıla sahip olanları kastediyorum. Allah-u Teâlâ onlar hakkında şöyle buyurmuştur: "Ancak temiz akıl sahipleri düşünüp öğüt alırlar." [4] (Bakara, 269)»

12- ...Hişam b. Hakem şöyle rivayet etmiştir.

Ebu'l Hasan (Musa b. Cafer aleyhisselam) bana dedi ki: «Ey Hişam! Kuşkusuz Allah Tebareke ve Teâlâ Kitabında akıl ve anlayış sahiplerini müjdelemiş ve buyurmuştur ki: "Dinleyip de sözün en güzeline uyan kullarımı müjdele. İşte Allah'ın doğru yola ilettiği kimseler onlardır. Gerçek akıl sahipleri de onlardır." (Zümer, 18)

Ey Hişam! Allah Tebareke ve Teâlâ insanlar için kanıtları akıl aracılığıyla tamamlamıştır. Peygamberleri beyan (açıklama) ile desteklemiştir. Çeşitli kanıtlarla

onlara Rabliğini göstermiş ve buyurmuştur ki:

"İlâhınız bir tek Allah 'tır. Ondan başka ilâh yoktur. O, Rahmandır, Rahimdir. Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri peşinden gelmesinde, insanlara fayda veren şeylerle yüklü olarak denizde yüzüp giden gemilerde, Allah 'in gökten indirip de ölü haldeki toprağı canlandırdığı suda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları yönlendirmesinde düşünen bir toplum için birçok deliller vardır." (Bakara, 163-164)

Ey Hişam! Allah bunu, bilinmesinin ve insanların kendilerini yöneten bir ilâhî gücün olduğunu anlamasının kanıtı olarak gözler önüne sermektedir. Nitekim Allah, bu hususla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: "Ve râm etmiştir size geceyle gündüzü, güneşle ayı; yıldızlar da râm olmuştur emriyle. Şüphe yok ki akıl eden topluluk için deliller var.

" (Nahl, 12) "Öyle bir mâbuddur ki sizi topraktan, sonra bir katre sudan, sonra bir pıhtı kandan yaratmıştır, sonra sizi bebek olarak dünyâya çıkarmıştır, sonra ergenlik çağına erişmeniz,

sonrada ihtiyar olmanız için sizi yaşatmadadır ve sizden daha önce öldürülen de var ve hepinizi de muayyen ve mukadder bir zamana dek yaşatır ve bütün bunlarda akıl edesiniz diye olup biter." (Mü'min, 67) "Gecenin ve gündüzün ar darda gelmesinde Allah 'in gökten indirip ölü haldeki yeri canlandırdığı rızıkta,

(Casiye, 5) rüzgârları estirmesinde, göklerle yer arasında emre hazır bekleyen bulutlarda aklın kullanan bir topluluk için kanıtlar vardır." (Bakara, 163) "Biliniz ki Allah, yeryüzünü, Ölümünden sonra diriltir;

andolsun ki akıl edesiniz diye size delillerimizi apaçık bildirdik." (Hadid, 17) "Üzüm bağları, ekinler, bir kökten ve çeşitli köklerden dallanmış hurma ağaçları vardır. Bunların hepsi bir su ile sulanır.

(Böyle iken) Yemişlerinde onların bir kısmını bir kısmına üstün kılarız, işte bunlarda akıllarını kullanan bir toplum için ibretler vardır."(Ra''d, 4) "Yine O'nun delillerindendir ki,

size korku ve ümit vermek üzere şimşeği gösteriyor, gökten su indirip ölümünün ardından arzı onunla diriltiyor. Doğrusu bunda, aklını kullanan bir kavim için dersler vardır." (Rûm, 24) "De ki: Gelin Rabbiniz size neleri haram etti, ben okuyup anlatayım: Sakın O'na hiçbir şeyi eş ve ortak saymayın, ana-babaya iyilik edin, yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin.

Sizi de ancak biz rızıklandırırız, onları da ve açığa çıkan kötülüklere de yaklaşmayın, gizli kalan kötülüklere de ve hiçbir cana kıymayın, çünkü Allah haklı

olmadıkça haram etmiştir bunu.

İşte aklınızı başınıza alasınız diye size bunları emretmiştir O." (Enam, 151) "Mülkiyetiniz altında bulunan köleler içinde, size verdiğimiz rızıklarda -Birbirinizden çekindiğiniz gibi kendilerinden çekineceğiniz derecede sizinle eşit (haklara sahip)- ortaklarınız var mı? İşte biz âyetlerimizi, aklını kullanacak bir kavim için böyle açıklıyoruz." (Rûm, 28)

Ey Hişam! Sonra Allah, akıl sahiplerine öğüt vermiş ve onları ahiretteki nimetleri arzulamaları için teşvik etmiş ve şöyle buyurmuştur: "Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Muttaki olanlar için ahiret yurdu muhakkak ki daha hayırlıdır. Hala akıl erdiremiyor musunuz?"(En'am, 32)

Ey Hişam! Sonra Allah, akıllarını kullanmayanları azabından korkutmuş ve şöyle buyurmuştur: "Sonra diğerlerini yok ettik. Elbette siz de sabah ve akşam onlara uğruyorsunuz. Hala akıllanmayacak mısınız?" (Saffat, 136-137-138)

Ve buyurmuştur: "Biz, şüphesiz bu memleket halkının üzerine, yoldan çıkmalarına karşılık gökten feci bir azab indireceğiz. Andolsun ki biz, aklını kullanacak bir kavim için oradan apaçık bir ibret nişanesi bırakmışızdır." (Ankebût, 34-35)

Ey Hişam! Akıl ilimle beraberdir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "işte biz, bu misâlleri insanlar için getiriyoruz; fakat onları ancak bilenler düşünüp anlayabilir." (Ankebût, 43)

Ey Hişam! Sonra Allah, akıllarını kullanmayanları şöyle yermiştir: "Onlara: Allah'ın indirdiğine uyun, denildiği zaman onlar, "Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız. " dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyseler?" (Bakara, 170) Ve şöyle buyurmuştur: "Kâfirlerin durumu, sadece çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple düşünmezler." (Bakara, 171)

Ve buyurmuştur: "Onlardan seni (dinleyen (Ayetin metni "yestemiun:) dinleyenler" (şeklindedir.) vardır. Fakat sağırlara, üstelik akılları da ermiyorsa sen mi duyura-caksın?" (Yunus, 42) Ve buyurmuştur:

"Yoksa sen, onların çoğunu dinleyenler veya akledenler mi sanıyorsun? Aksine onlar hayvanlar gibidirler, hatta onlardan daha sapık bir yoldadırlar." (Furkan, 44) Ve buyurmuştur: "Onlar müstahkem şehirlerde veya siperler arkasında bulunmaksızın sizinle toplu halde savaşamazlar. Kendi aralarındaki savaşları ise çetindir. Sen onları derli toplu sanırsın, hâlbuki kalpleri darmadağınıktır. Böyledir; çünkü onlar, aklını kullanmayan bir topluluktur." (Haşr, 14)

Ve buyurmuştur: "Kitabı okuduğunuz halde, İnsanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyormusunuz? Hala aklınızı kullanmayacak mısınız?" (Bakara, 44)

Ey Hişam! Sonra Allah çoğunluğu yermiş ve şöyle buyurmuştur: "Yeryüzünde bulunanların çoğuna uyarsan seni Allah yolundan saptırır." (En'am, 116)

Ve buyurmuştur: "Onlara, andolsun ki,

"Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, "Allah " derler mutlaka... De ki: Hamd Allah 'a mahsustur. Hayır, onların çoğu bilmezler." (Lokman, 25) Ve buyurmuştur: "Andolsun ki onlara, "kim yağdırır gökten yağmuru da onunla, ölümünden sonra diriltir yeryüzünü " diye sorsan "Allah " derler mutlaka; de ki: Hamd Allah 'a, fakat çoğu akletmezler." (Ankebût, 63)

Ey Hişam! Sonra Allah, azınlığı övmüş ve şöyle buyurmuştur: "...Kullarımdan pek azı şükreder." (Sebe, 13) Ve buyurmuştur: "Bunlar da ne kadar az!" (Sâd, 24)

Ve buyurmuştur: "Firavun hanedanından imanını gizleyen bir mümin: Rabbim Allah'tır, dediği için mi adam öldüreceksiniz-.." (Mü'min, 28) Ve buyurmuştur: "Ve inananları gemiye yükle dedik; Zaten mahiyetinde bulunan inanmış kişiler de pek azdı..." (Hûd, 40) Ve buyurmuştur: "Fakat onların çoğu bilmezler." (En'am, 37)

Ve buyurmuştur: "Onların çoğu aklını kullanmaz." (Mâide, 103)

Ve buyurmuştur: "Onların çoğu farkında değildir." (Yunus, 60)

Ey Hişam! Allah, temiz akıl sahiplerini en güzel niteliklerle anmıştır. Onları en göz alıcı süslerle bezemiş ve şöyle buyurmuştur: "Dilediğine hikmet verir. Kime hikmet verilmişse büyük bir hayır verilmiştir. Temiz akıl sahiplerinden başkası, öğüt alıp düşünmez." (Bakara, 269) "İlimde derinleşenler; ona inandık hepsi Rabbimizdendir derler. Temiz akıl sahiplerinden başkası öğüt alıp düşünmez." (Âl-i İmran, 7)

Ve buyurmuştur: "Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ve gündüzün ard arda gelmesinde, temiz akıl sahipleri için ayetler vardır." (Âl-i İmran, 190)

Ve buyurmuştur: "Sana Rabbin tarafından indirilen kitabın hak olduğunu bilen, kör gibi olur mu? Ancak temiz akıl sahipleri öğüt alıp düşünür." (Ra'd, 19)

Ve buyurmuştur: "Yoksa geceleyin secde ederek ve kıyamda durarak ibadet eden, ahiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse (O inkârcı gibi midir?). De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak temiz akıl sahipleri bunları hakkıyla düşünür." (Zümer, 9) "Sana bu mübarek kitabı, ayetlerini düşünsünler ve aklı olanlar öğüt alsınlar diye indirdik." (Sâd, 29)

Ve buyurmuştur: "Andolsun ki biz, Musa'ya doğru yolu gösteren kitabı verdik ve İsrailoğullarını da mirasçı ettik o kitaba ki, aklı başında olanları doğru yola sevk eder, onlara ibrettir, hatırlatmadır." (Mü'min, 53-54) Ve buyurmuştur: "Sen, yine de hatırlat. Çünkü hatırlatmak, mü'minlere fayda verir." (Zâriyat, 55)

Ey Hişam! Allah-u Teâlâ, kitabında şöyle buyurmuştur: "Bu kitapta kalbi olan kimse için bir hatırlatma vardır." (Kaf, 37) Ayette geçen kalp kelimesinden maksat, akıldır. Bir ayette de şöyle buyurmuştur: "Andolsun ki biz, Lokman 'a hikmet vermiştik." (Lokman, 12) Yani anlayış ve akıl vermiştik.

Ey Hişam! Lokman oğluna şunları söyledi: "Hak karşısında mütevâzi ol ki, insanların en akıllısı olasın. Zekâ, hak karşısında çok basit kalır. Oğulcuğum! Dünya derin bir denizdir. Orada nice âlemler batıp gitmiştir. O halde bu denizde takva, senin gemin olsun. Bu gemiyi yürüten enerji iman olsun. Geminin yelkeni tevekkül olsun.

Kaptanı akıl olsun. Kılavuzu ilim olsun. Demir atması da sabır olsun."

Ey Hişam! Hiç kuşkusuz her şeyin bir kılavuzu vardır. Aklın kılavuzu da düşüncedir. Düşüncenin kılavuzu da suskunluktur. Her şeyin bir bineği vardır. Akim bineği de tevâzudur. Yasaklandığın şeyleri işliyor olman, senin cahil biri olduğunun en belirgin kanıtıdır.

Ey Hişam! Allah, nebi ve resullerini, kullarına Allah ile ilgili olarak sırf akıllarını kullansınlar diye göndermiştir. Bu bağlamda peygamberlere en güzel karşılığı verenler, en güzel marifet mertebelerine ulaşanlar olmuşlardır.

Allah'ın emrini en iyi bilenler, akıl bakımından en güzel olanlar olmuşlardır. Akıl bakımından en olgun ve en kusursuz olanları, dünya ve ahirette en yüce mertebelere erişenler olmuşlardır.

Ey Hişam! Allah'ın insanlara sunduğu iki kanıtı vardır. Biri açık, biri de gizlidir. Açık kanıt, resuller, nebiler ve imamlardan (selâm üzerlerine olsun) oluşur. Gizli kanıt ise akıldır. Ey Hişam! Akıllı insan o kimsedir ki, helâl işlerle uğraşmak, onu şükretmekten alıkoymaz, haramlar da sabrını kıramaz.

Ey Hişam! Üç şeyi üç şeye musallat kılan kimse, aklını yıkmaya yardım etmiş gibidir. Uzun dünyevi beklentilerle düşünce nurunu karartanlar...

Çok konuşup boşboğazlık etmekle hikmetinin tomurcuklarını mahvedenler...

Nefsinin şehevi arzularıyla öğüt alma yeteneklerinin aydınlığını söndürenler...

Böyle kimseler akıllarını yıkmak için nevalarına yardım etmiş olurlar. Aklını yıkan bir kimse de dinini ve dünyasını ifsad etmiş olur.

Ey Hişam! Sen kalbini Rabbinin emrini yerine getirmekten alıkoyduğun ve aklını yenilgiye uğratsın diye hevânın isteklerine uyduğun halde amelin Allah katında gelişir (arınır) mı?

Ey Hişam! Yalnızlığa karşı sabır göstermek, aklı gücünün belirtisidir. Kim Allah-ı tanırsa, Onu bilirse, dünya ehlini ve dünyayı arzulayanları terk eder, Allah katında olanları arzular. Allah, yalnızlıkta onun yoldaşı, birlikte onun arkadaşı, yoksullukta onun zenginliği olur. Ve kimi kimsesi olmadan onu izzetlendirir.

Ey Hişam! Hak, Allah'a itaat olunsun diye konmuştur; kurtuluş da ancak itaatle olur. İtaat ilimle, ilim öğrenmeyle, öğrenmek ise ancak akıl ile sağlama alınır. Ancak rabbani âlimden edinilen bilgiye bilgi denir. İlmi tanımak da akıl ile olur.

Ey Hişam! Bir âlimin işlediği az bir amel kabul görür ve katlanarak artar. Hevâ ve heveslerinin peşinden gidenlerin, cahillerin işledikleri çok amel ise geri çevrilir.

Ey Hişam! Akıllı insan, dünyadan az bir şeye ama hikmete sahip olmak koşuluyla razı olur. Fakat dünyaya sahip olmakla beraber hikmetten az bir şeye razı olmaz. Bu yüzden kârlı bir ticaret yapmıştır. Ey Hişam! Akıllı insanlar dünyanın fazlalıklarını terk etmişlerdir, günahları mı terk etmeyecekler? Kaldı ki, dünyayı terk etmek erdemlilik, günahları terk etmekse zorunluluktur.

Ey Hişam! Akıllı insan, dünyaya ve dünyalıklara baktı ve gördü ki, bunlar; ancak meşakkatle elde edilebiliyor. Sonra ahirete baktı ve gördü ki, onu elde etmek de ancak meşakkatle mümkündür. O zaman bunlardan en kalıcı olanını tercih etti.

Ey Hişam! Akıllı insanlar, dünyadan uzaklaşıp ahirete yöneldiler. Çünkü dünya, hem isteyen hem istenendir. Ahiret de hem isteyendir hem de istenendir. Bir kimse ahireti isterse, dünya da onu ister. Böylece dünyadan payına düşen rızkı eksiksiz alır. Bir kimse dünyayı isterse, ahiret de onu ister. Böylece ölüm gelip çatar, hem dünyasını hem de ahiretini altüst eder, planlarını bozar.

Ey Hişam! Malsız zenginlik, kıskançlıktan kurtulmuş huzurlu kalp ve dinde esenlik isteyen bir kimse, olgun ve eksiksiz bir akıl vermesi için Allah Azze ve Celle'ye yakarmalıdır. Çünkü akleden insan, kendisine yetene kanaat getirir. Kendisine yeterli olana kanaat getiren, kendini başkasına muhtaç görmez. Ama kendisine yeterli olan şeye kanaat getirmeyen, ebediyen zenginlik bulamaz.

Ey Hişam! Allah, sâlih toplulukların: "Ey Rabbimiz! Bizi hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi haktan saptırma. Katından bize bir rahmet bahşet. Hiç şüphesiz sen çok bahşedensin." (Âl-i İmran, 8) dediklerini anlatıyor. Çünkü onlar kalplerin haktan saptıklarını ve eski körlüklerine ve alçaklıklarına geri döndüklerini biliyorlardı.

"Allah tarafından kendisine akıl bahşedilmeyen kimse, Allah'tan korkmaz."[5]

"Bir kimse Allah tarafından akılla ödüllendirilmemişse o kimse, kalbinde algılayacağı ve gerçekliğini hissedeceği sarsılmaz bir bilgi üzere sebat göstermez."[6]

Zaten "sözleri fiillerini doğrulayan ve gizlisi açığına uygun olan kimselerden

başkası bu dereceye erişmez." [7]Çünkü Allah Tebareke, "aklın gizlisini onun açığıyla gösterir, akim açığını onun gizlisinin ifadesi kılmıştır."

Ey Hişam! Emîr'ül-Mü'minin (Ali b. Ebu Tâlib aleyhisselâm) şöyle derdi:

Allah'a akıldan daha üstün bir şeyle ibadet edilmiş değildir. Şu çeşitli hasletlere sahip olmadıkça bir insanın aklı tamamlanmış olmaz. Küfür ve kötülükten yana ondan emin olunur. Ondan doğruluk ve hayır umulur.

Malının fazlasını dağıtır. Sözünün fazlasını içinde tutar. Dünyadan aldığı pay ise sadece beslenmektir. Yaşamı boyunca kesinlikle ilme doymaz. Allah ile beraberken zelîl olmak,

onun için başkalarının yanında aziz olmaktan daha iyidir. Tevazu, ona göre şereften daha iyidir. Başkasının sergilediği az miktardaki iyilikleri çok görür, kendisinin sergilediği çok miktardaki iyilikleri ise azımsar. Bütün insanları kendisinden daha iyi görür. Kendi yanında kendinin, insanların en kötüsü olduğunu düşünür... İşte bu, dinin özüdür.

Ey Hişam! Akıllı insan, içinde yalana karşı bir eğilim olsa da yalan söylemez.

Ey Hişam! İnsanlığı, kişiliği olmayanın, dini de olmaz. Aklı olmayanın da insanlığı, kişiliği olmaz. En yüksek mertebede olan insan, dünyayı kendisi için bir değerli pay olarak görmeyen kimsedir.

Sizin bedenlerinizin asıl fiyatı cennettir. Bedenlerinizi cennetten başka bir fiyata satmayın.

Ey Hişam! Emîr'ül-Mü'minin şöyle derdi: «Bir insanın akıllı olduğunun belirtisi şu üç hasleti üzerinde taşıyor olmasıdır: Bir soru sorulduğu zaman cevap verir. İnsanların konuşmakta güçlük çektikleri durumlarda konuşur. Ailesinin yararına olan görüşler ortaya koyar... Bu üç özelliği üzerinde taşımayan insan ahmaktır.»

Emîr'ül-Mü'minin devamla şunları söyledi: «Bir meclisin başköşesine ancak bu üç özelliği ve özelliklerden birini üzerinde taşıyan kimse oturur. Bir kimsede bu özellikler yoksa ve gidip meclisin başköşesine otururşa, o kimse ahmaktır.

» Hasan b. Ali (aleyhisselâm) şöyle demiştir: «Bir ihtiyacınızı gidermek istediğinizde, onu ehlinden isteyin.» Orada hazır bulunanlar dediler ki: "Ey Resûlullah'ın oğlu, ehli kimdir?" Dedi ki:

«Allah'ın kitabında kıssalarını anlattığı, andığı ve haklarında: "Ancak temiz akıl sahipleri öğüt alıp düşünürler" (Zümer, 9) dediği, akıl sahibi kimselerdir.» Ali b. Hüseyin (Zeyn'ül-Abidin aleyhisselâm) şöyle der:

«Sâlihlerle oturmak, sâlih olmaya götürür. Âlimlerin davranışları, aklı artırıcı etkinliğe sahiptir. Âdil valilere itaat etmek, onur ve izzeti artırır. Malı verimli kılmak da, kişiliğin tamam oluşunun göstergesidir.

Doğruyu öğrenmek isteyenlere doğruyu göstermek, nimetin hakkını vermektir. Başkasına eziyet etmekten vazgeçmek, akim olgunluğunun göstergesidir.

Bedenin dünya ve ahirette rahat etmesi de akıldandır.»

Ey Hişam! Akıllı insan, kendisini yalanlamasından endişe ettiği kimseyle konuşmaz. Vermemesinden korktuğu bir kimseden, bir şey istemez. Güç yetiremeyeceği şeyi vaat etmez.

Hak ettiğinden fazlasını ummaz. Üstesinden gelemeyip elden kaçıracağından korktuğu şeyi, gerçekleştirmeye kalkışmaz.»

13- ...Sehl b. Ziyad merfu olarak şöyle rivayet eder:

Emîr'ül-Mü'minin (Ali b. Ebu Tâlib aleyhisselâm) şöyle buyurdu: «Akıl, ayıpları örten bir perdedir. Fazilet, açık bir güzelliktir. O halde yaratılışından gelen karakter bozukluklarım, erdemlerinle ört. Hevânı aklınla öldür. O zaman insanların sana yönelik dostlukları devam eder ve sana sevgi gösterirler.»

14- ...Sema'e b. Mihran şöyle rivayet etmiştir:

Bir gün Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın yanındaydım. Yanında dostlarından bir grup insan da bulunuyordu. Söz dönüp dolaşıp akıl ve cehalet konusuna geldi. Ebu Abdullah buyurdu ki:

«Aklı ve ordusunu, cehaleti ve ordusunu tanıyın ki, doğru yolu bulaşınız.»

Sema'e der ki: Bunun üzerine dedim ki: Sana kurban olayım. Senin bize öğ-rettiğinden başkasını bilmiyoruz.

Ebu Abdullah buyurdu ki: «Allah Azze ve Celle aklı yarattı. Akıl, arşın sağ yanından, Onun nurundan yaratılan ilk ruhani (soyut) varlıktır. Allah ona: "Geri dön." dedi, akıl geri döndü.

Sonra ona: "Beri gel." dedi, akıl beri geldi. Allah Tebareke ve Teâlâ şöyle dedi: "Seni büyük bir yaratılışla yarattım ve seni bütün yarattıklarımdan üstün tuttum." Sonra Allah,

cehaleti tuzlu ve karanlık bir denizden yarattı. Ona:

"Geri dön." dedi, cehalet geri döndü. Sonra: "Beri gel." dedi, cehalet beri gelmedi. Bunun üzerine Allah ona: "Büyüklendin." dedi ve onu lanetledi.

Sonra akla yetmiş beş asker bahşetti.

Cehalet, Allah'ın akla verdiği değeri, ona bahşettiği askerleri görünce içinden akla karşı düşmanlık duygusu beslemeye başladı ve şöyle dedi: "Ey Rabbim! Bu da benim gibi bir varlıktır.

Sen onu yarattın, ona ikramda bulundun, onu güçlendirdin. Bense onun karşıtıyım. Fakat benim ona karşı koyacak gücüm yoktur. Ona verdiğin gibi bana da askerler ver."

Allah buyurdu ki: "Evet, ama bundan sonra da emrime karşı gelirsen, seni ve askerlerini rahmetimden uzaklaştırırım." Cehalet, "Kabul ediyorum." dedi. Bunun üzerine Allah, ona yetmiş beş[8] asker verdi. Akla verilen yetmiş beş asker şunlardır:

1) "Hayır;" akim veziridir. Onun karşıtı, cehaletin veziri "şer"dir.

2) İman / Küfür.

3) Tasdik. / İnkâr.

4) Umut / Umutsuzluk.

5) Adalet / Haksızlık.

6) Hoşnutluk / Hırçınlık.

7) Şükür / Nankör.

8) İyimserlik / Karamsarlık.

9) Tevekkül / Hırs.

10) Şefkat/Yüreklilik.

11) Merhamet / Gazap.

12) Bilgi/Bilgisizlik.

13) Anlayışlılık / Ahmaklık.

14) İffetlilik, şereflilik / Şerefsizlik, rezillik

15) Zühd / Dünyaperestlik.

16) Yumuşaklık / sertlik.

17) Utangaçlık / Utanmazlık.

18) Alçak gönüllülük / Kibirlilik.

19) Teenni (temkinli olmak) . / Acelecilik.

20) Ağırbaşlılık / Hafiflik, beyinsizlik.

21) Suskunluk / Boşboğazlık.

22) Uysallık / Dikbaşlılık.

23) Teslimiyet / Kuşku.

24) Sabır / Sabırsızlık.

25) Hoşgörü / İntikam.

26) Zenginlik (kanaatkârlık) / Yoksulluk (açgözlülük).

27) Hatırlama / Gaflet etmek.

28) Ezberleme / Unutma.

29) Özlem / Uzaklaşma.

30) Kanaat / İhtiras.

31) Yardımlaşma / Esirgeme.

32) Dostluk / Düşmanlık.

33) Vefa / Vefasızlık.

34) İtaat / İsyankârlık.

35) Boyun eğme / Ululanma.

36) Selâmet / Bela.

37) Sevgi/Buğz.

38) Doğruluk / Yalan.

39) Hak / Bâtıl.

40) Güvenilirlik / İhanet.

41) İhlâs (içtenlik) / Bulanıklık.

42) İzzet-i nefs / Aptallık

Zekâ / Kalı kafalılık.

Marifet / İnkâr.

43) Birbirinin kusurunu örtmek / Birbirine kusur bulmak.

44) Birbirinin gıyabında sağlam olmak / Hileyle aldatmak.

45) Sır saklamak / Sır ifşa etmek

46) Namaza özen gösterme / Namazı zayi etme.

47) Oruç tutma / Oruçsuzluk.

48) Cihad / Cihaddan kaçma.

49) Hac (Allah'la ahitleşme) / Ahdi bozma.

50) Yanında konuşulanı korumak/Koğuculuk (söz taşımak)

51) Anne-babaya iyilik, / Anne-babaya karşı gelme.

52) Doğruluk (gerçekçilik) / Riya (gösterişçilik).

53) Maruf/Münker.

54) Örtünme / Açılıp saçılma.

55) Takiyye (sakınma), / Yayma, pervasızlık.

56) İnsaf / Tarafgirlik.

57) Hoş geçinmek / Azgınlık, saldırganlık.

58) Temizlik / Kirlilik.

59) Hayâ / Utanmazlık.

60) İtidal / Haddi aşma, aşırılık.

61) Rahat/Meşakkat.

62) Kolaylık / Zorluk.

63) Bereket / Tükeniş.

Sağlık / Belâ

64) Dengeli olmak, / Durmadan çoğaltma yarışı.

65) Hikmet / Hevâ ve heves.

66) Ağırbaşlılık, vakar / Hafiflik

67) Mutluluk / Bedbahtlık.

68) Tevbe / Günahta ısrar

69) Af dileme / Mağrur olma,

70) Dikkat ve muhafaza / İhmal ve hafife alma.

71) Allah'a yönelip yakarma / Yüz çevirip tenezzül etmeme

72) Çalışkanlık / Tembellik.

73) Sevinç / Hüzün.

74) Kaynaşma / Ayrılık.

75) Cömertlik / Cimrilik.

Aklın sayılan bu askerlerinin tümü, ancak bir nebide veya nebinin vasisinde, ya da Allah'ın kalbini sınayarak kötülüklerden arındırdığı bir mü'minde toplanabilir. Fakat biz Ehl-i Beyt'in, diğer dostlarına gelince onlardan hiç kimse yoktur ki,

bu askerlerin bir kısmına sahip olmasın ve gitgide tekâmüle doğru yol almasın, cehaletin askerlerinden peyderpey arınmasın. Bu süreç tamamlandıktan sonra nebiler ve vasilerle birlikte en yüksek dereceye ulaşır.

Bu dereceye ulaşmak için her şeyden önce aklı ve askerlerini bilmek, tanımak. Cehaletten ve askerlerinden de uzak durmak gerekir. Allah, bizi ve sizi itaatine ve hoşnutluğuna ulaşmada başarılı kılsın.»

15- ...Hasan b. Ali b. Faddal, ashabımızın bazısından Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

«Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi), hiçbir zaman kullarla aklının derinliğiyle konuşmamıştır.» İmam devamla şöyle dedi: «Resûlullah buyurmuştur ki:

«Biz peygamberler topluluğuna, "insanlarla akıllarının alabileceği oranda konuşmak" emredildi.»

16- ...Sekûnî, İmam Cafer (aleyhisselâm)'dan ve o da babasından (aleyhisselâm) rivayet eder ki:

Emir'ül-Mü'minin (Ali aleyhisselâm) şöyle buyurdu: «Cahillerin kalplerini arzular yerinden oynatır, boş ümitler rehin alır ve tuzaklar avlar.»

17-...İbrahim b. Abdulhamid rivayet eder ki:

Ebu Abdullah (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: «İnsanlar içinde aklen en olgun olanı, ahlaken en güzel olanıdır.»

18-...Ebu Haşim el-Caferî şöyle rivayet eder:

İmam Rıza (Ali b. Musa aleyhisselâm)'ın yanındaydık. Bir ara akıldan ve edepten konuştuk.

:

Buyurdu ki: «Ey Ebu Haşim! Akıl, Allah'ın bir bağışıdır. Edep ise zahmet çekilerek elde edilir. Edep elde etmek için uğraş veren kimse, sonunda onu elde eder; ama akıl edinmek için çabalayan insan, cahilliğini artırmaktan başka bir iş yapmaz.»

19-...İshak b. Ammar rivayet eder ki:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'a dedim ki:

Sana kurban olayım! Benim bir komşum var; çok namaz kılar, çok sadaka verir ve çokça hacca gider. Bu güne kadar olumsuz hiçbir yönünü görmedim. İmam buyurdu ki: «Ey İshak! Aklı nasıldır?» Dedim ki: Sana kurban olayım! Pek akıllı sayılmaz. Dedi ki: «İşlediği ameller, onun derecesini yükseltmez.»

20- ...Ebu Yakub el-Bağdadî şöyle rivayet eder:

İbn Sıkkit, Ebu'l-Hasan (aleyhisselâm)'a dedi ki:

"Allah, neden İmran oğlu Musa (aleyhisselâm)'ı asâ, beyaz el ve sihir aleti mucizesi desteğinde, İsa (aleyhisselâm)''ı tıp aleti mucizesi desteğinde ve Muhammed (sallallahu aleyhi ve âlihi)'yi söz ve hitabet mucizesi desteğinde göndermiştir?"

Ebu'l-Hasan dedi ki: «Allah, Musa (aleyhisselâm)'ı peygamber olarak gönderdiği zaman, o dönemin insanları arasında sihir yaygındı. Musa (aleyhisselâm), Allah katından benzerini getiremeyecekleri bir mucize getirdi.

Böylece sihirlerini iptal etti ve aleyhlerine olan ilâhî kanıtı pekiştirdi. Allah, İsa (aleyhisselâm)'ı da ağır ve müzmin hastalıkların yaygın olduğu bir zamanda peygamber olarak gönderdi. O sırada insanların tıbba ihtiyaçları vardı.

İsa, Allah katından onların sahip olamayacakları mucizeler getirdi. Ölüleri diriltti. Doğuştan körü ve abraşı (alacalı)'yı Allah'ın izniyle iyileştirdi. Böylece inanmayanların aleyhlerine olan ilâhi kanıtı pekiştirdi.

Allah, Muhammed (sallallahu aleyhi ve alihi)'yi de hitabet ve söz sanatının -İmam'ın şiir, dediğini sanıyorum- yaygınlaştığı bir dönemde peygamber olarak gönderdi. Allah katından öyle öğütler ve hikmetli sözler getirdi ki, onların sözlerini geçersiz kıldı ve ilâhî kanıtı aleyhlerine olmak üzere pekiştirdi.»

İbn Sıkkit dedi ki: Allah'a yemin ederim ki, bu güne kadar senin gibisini görmedim. Peki, "günümüzde insanların önüne konan kanıt nedir?"

İmam buyurdu ki: «Günümüzün kanıtı akıldır.

Onun aracılığıyla Allah adına doğru konuşan, bilinir, tasdik edilir. Allah adına yalan konuşan bilinir, o da yalanlanır.» Ibn Sıkkit [9] şöyle dedi: Allah'a yemin ederim ki, cevap diye buna denir.

21- ...Ibn Ebu Ya'fur, Şeybanoğullarının Mevlâsından, o da Ebu Cafer (Muhammed Bakır aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Bizden Kâim (Mehdi accelallahu ferecehu) ortaya çıktığı zaman Allah, onun elini insanların başının üzerine koyar. Böylece insanların akıllarını derleyip toplar, anlayışlarını kusursuzlaştırır.»

22- ...Abdullah b. Sinan Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini rivayet eder:

«Allah ile kullar arasındaki hüccet (kanıt) peygamberdir. Kullar ile Allah arasındaki hüccet ise akıldır.»

23- ...Ahmed b. Muhammed mürsel olarak şöyle rivayet etmiştir:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm) şöyle dedi: «İnsan kişiliğinin dayanağı akıldır. Anlayış, kavrayış, hafıza ve bilgi, akıldan kaynaklanır. İnsan, akıl ile olgunlaşır. Akıl, insanın kılavuzudur. İnsan onunla görür. Her işinin anahtarı akıldır. İnsan, aklını nur ile destekleyince âlim, hafız, düşünür, anlayışlı, kavrayışlı olur.

Onun sayesinde nasılı, niçini, neredeyi bilir. Kendisine öğüt vereni ve kötülüğünü isteyeni birbirinden ayırır. Bütün bunları bilince izleyeceği mecrasını, buluşma noktasını ve ayrılış noktasını bilir.

Tekliği Allah'a özgü kılar. Allah'a itaati benimser. Bunları yapınca kaçırdığı fırsatları telafi etmiş olur. Gelmekte olanları elde eder. İçinde bulunduğu durumun bilincine varır. Niçin burada olduğunu, nereden geldiğini, nereye gittiğini bilir. Bütün bunlar akim pekiştirilmesinin göstergeleridir.»

24- ...İsmail b. Mihran, hadis rivayet ettiği ricalin bazısından, onlar da Ebu Abdullah (aleyhisselâm)' dan şöyle rivayet etmişlerdir:

«Akıl mü'minin kılavuzudur.»

25- ...Serri b. Halid, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet etmişlerdir:

«Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) şöyle buyurdu: «Ey Ali! Cehaletten daha çetin bir yoksulluk ve akıldan daha faydalı bir mal yoktur.»

26- ...Muhammed b. Müslim, Ebu Cafer (Muhammedi Bakır aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet eder:

«Allah, aklı yarattığı zaman ona: "Beri gel." dedi, akıl beri geldi. Sonra ona: "Geri dön." dedi. Akıl geri döndü. Ardından şöyle dedi: İzzetim ve celâlim hakkı için senden daha güzel bir şey yaratmış değilim. Sadece sana emreder, yasaklarımı yalnız sana yöneltir, sırf seni ödüllendirir ve ancak seni cezalandırırım.»

27- ...İshak b. Ammar şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)' a dedim ki:

Bir adama gidiyorum, biraz konuşunca benim maksadımın tümünü anlayabiliyor. Bir başka adama gidiyorum, sözlerimi sonuna kadar dinliyor, sonra sözlerimi olduğu gibi bana tekrarlıyor. Bir başka adama gidiyorum, sözlerimi tamamlıyorum. Bana: "Bir daha tekrarla." diyor. Bunun sebebi nedir?

Buyurdu ki: «Ey İshak! Bunun niçin böyle olduğunu biliyor musun?»

- "Hayır" dedim.

Buyurdu ki: «Biraz konuştuktan sonra maksadının tümünü anlayan kimsenin nutfesi aklıyla yoğrulmuştur. Sözlerini sonuna kadar dinleyip onları olduğu gibi sana tekrarlayan kimsenin bünyesine aklı, daha annesinin karnındayken yerleştirilmiştir. Sözlerini tamamladıktan sonra sana: "Bir daha tekrarla," diyen kimsenin aklı, büyüdükten sonra bünyesine yerleştirilmiştir.

Bu yüzden: Bir daha tekrarla demektedir.»

28- ...Ahmed b. Muhammed, ashabımızdan birinden merfu olarak Ebu Abdullah

(Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet etmişlerdir:

«Resûlullah (sallallahu aleyhi ve âlihi) buyurdu ki:

«Bir adamın çok namaz kıldığını, çok oruç tuttuğunu gördüğünüzde hemen onun bu haline hayran kalmayın. Önce aklının nasıl olduğuna bakın.»

29- ...Mufaddal b. Ömer, Ebu Abdullah (C. Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet etmiştir:

«Ey Mufaddal! Akletmeyen kurtulamaz. Bilmeyen de akledemez. Anlayışlı olan kimse, yakında hak ettiği bilgi düzeyine gelecektir. Ağırbaşlı ve yumuşak kimse başarır. İlim kalkandır, doğruluk izzettir. Cehalet zillettir. Anlayış üstünlüktür.

Cömertlik, ihtiyaçları elde etme hususunda başarıya ulaşmak demektir. Güzel ahlâk, sevgiyi çeken bir etkendir. Çağını bilen insan, zihinsel karmaşıklıkların saldırısına uğramaz.

Sürekli ileriyi düşünüp garantiye alma çabası, karamsarlık nedenidir.

Kişi ile hikmet arasındaki nimet, âlimin varlığıdır.

Kişi ile hikmet arasındaki bedbaht ise cahildir. Allah, kendisini bilenin dostu, bilmediği halde biliyormuş gibi görünenin de düşmanıdır. Akıllı insan bağışlayıcı, cahil ise hilebazdır. Saygı görmek istiyorsan yumuşak ol;

küçümsenmek istiyorsan sert ol. Aslı saygın olanın kalbi yumuşak olur. Aslı haşin olanın yüreği taş olur. Yükümlülüklerini yerine getirmede kusurlu davranan kimse uçurumlara düşmekten kurtulamaz.

Sonuçtan korkan insan, bilmediği işlere ölçüp biçmeden atılmaktan kaçınır. Bir kimse bilmediği bir şeye burun sokmaya kalkışırsa, burnunun kesilmesine neden olur. Bilmeyen anlamaz.

Anlamayan selâmette olmaz. Selâmette olmayan saygı görmez. Saygın olmayan küçülür (ezilir). Küçülen insan alçaklığa ram olur. Durumu bundan ibaret olan insan da pişman olmaya layıktır.»

30- Muhammed b. Yahya merfu olarak rivayet eder ki:

Emir'ül-Mü'minin (Ali b. Ebu Tâlib aleyhisselâm) şöyle buyurdu: «Bir kimsede iyi huylardan birinin yerleşik olduğunu sezersem, onu bu iyi niteliğiyle değerlendirir, başka özelliklerinin olmayışını bağışlayabilirim; ama bir kimsenin aklının ve dininin olmayışını asla bağışlamam.

Çünkü dinden yoksun olmak, güvenliğin ortadan kalkması anlamına gelir.

Korkunun egemen olduğu bir yerde de huzurlu bir hayat yaşamak mümkün değildir. Aklın olmadığı yerde hayat da olmaz. Akılsızlar ancak ölülerle mukayese edilirler.»

31-...Meymun b. Ali kanalıyla Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'m. şöyle dediğini rivayet eder:

«Emîr'ül-Müminin (Ali b. Ebu Tâlib aleyhisselâm) buyurdu ki: «İnsanın kendini beğenmesi, aklının zayıflığının göstergesidir.»

32-...Hasan b. Cehm, Ebu'l-Hasan er-Rıza (Ali b. Musa aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet etmiştir:

Ashabımızdan bazıları İmam Rıza'nın huzurunda akıldan bahsettiler.

İmam buyurdu ki: «Akılsız dindarlığın bir değeri yoktur.»

Dedim ki: Sana kurban olayım, imamet meselesini kabul eden bazı kimseler vardır ve biz onların herhangi bir olumsuzluklarını da görmedik. Şu kadarı var ki, akıl itibariyle istenen düzeyde oldukları söylenemez.

Buyurdu ki: «Bu gibi insanlar, Allah'ın muhatap aldığı kimseler değildirler. Hiç kuşkusuz Allah, aklı yarattı ve ona: "Beri gel." dedi, akıl beri geldi. Sonra ona:

"Geri dön." dedi ve akıl geri döndü. Bunun üzerine şöyle buyurdu:

İzzetim ve celâlim (ululuğum) hakkı için senden daha güzel veya senden daha çok bana sevimli gelen bir şey yaratmadım. Seninle alır, seninle veririm.»

33- ...Ahmed b. Muhammed b. Halid, babasından, o bizim ashabımızın bazısından, Ebu Abdullah (Cafer Sadıkaleyhisselâm/'m şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«İman ile küfür arasında kıt akıllılıktan başka bir şey yoktur.»

Orada bulunanlar dediler ki: Bu nasıl olur, ey Resûlullah'ın oğlu?

Buyurdu ki: «Kul, arzularını, isteklerini kendisi gibi bir mahlûka yöneltir. Hâlbuki bütün içtenliğiyle sırf Allah'a yönelse, istedikleri en kısa zamanda kendisine ulaştırılır.»

34- ...Yahya b. İmran, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'dan şöyle rivayet etmiştir:

«Emîr'ül-Mü'minin (Ali b. Ebu Tâlib aleyhisselâm) şöyle derdi:

«Akıl aracılığıyla derinlerdeki hikmet yüzeye çıkarılır ve hikmet aracılığıyla da

derinlerdeki akıl yüzeye çıkarılır. İyi yönetimle sâlih bir adap manzumesi oluşur.»

Ali (aleyhisselâm) şöyle derdi:

«Düşünce basiretli kalbin hayatıdır. Tıpkı yanında aydınlatıcı bir fener olduğu halde yürüyen bir kimse gibi en güzel biçimde tehlikelerden korunarak ve fazla gecikmeden yoluna devam eder.»

NOT: (A ve B) sembolleriyle işaretlediğimiz bundan sonraki iki hadis, elde bulunan el yazması nüshaların çoğunda yoktur. Sadece onuncu yüzyıl dolaylarında yazılan iki el yazması nüshada bulduk. Bu iki hadisi buraya alıyoruz ki, konunun yararı daha da pekiştirilmiş olarak algılansın. Ayrıca böyle yapmakla büyük hadis bilgini el-Meclisî'yi de izlemiş oluyoruz.

el-Kâfi şerhlerinden "Mir'at-ul Ukûl"un "Hudusu'l-Alem" Babında (s.50, h: 3) söz ederken şunları söylüyor: Bu hadis, nüshaların çoğunda yoktur; fakat Saduk'un "et-Tevhit" adlı eserinde yer almıştır ve el-Kuleynî'den rivayet etmiştir.

A) ...Hasan b.Ammar, Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın uzun bir hadis kapsamında şöyle buyurduğunu rivayet eder:

«Her şeyin ilki, kaynağı,

gücü, onarıcısı ve ancak onunla yararlı olma imkânını bulduğu şey akıldır. Allah, aklı kulları için bir süs ve bir aydınlık kılmıştır. Çünkü kullar, akılla yaratıcılarını bilir, kendilerinin yaratılmış olduklarının, bir yöneticilerinin olduğunun, kendilerinin yönetilenler olduklarının, Onun kalıcı, bakî, kendilerininse geçici, fânî olduklarının bilincine varırlar.

Allah'ın yarattığı gökten, yerden, güneşten, aydan, geceden ve gündüzden O'nun varlığına ve birliğine ilişkin kanıtları akıl aracılığıyla edinirler. Bütün bunların ve kendilerinin bir yaratıcısının olduğunu, bu yaratıcının asla zail olmadığını, olmayacağını akıl aracılığıyla kavrarlar. Onunla güzeli çirkinden ayırt ederler. Karanlığın cehalette ve aydınlığın ilimde olduğunu bilirler. Bütün bunları akıl, onlara gösterir.»

Orada bulunanlar İmam'a dediler ki:

"Akıl tek başına yeterli midir? Kulların başka bir şeye ihtiyaçları yok mudur?"

Buyurdu ki: «Akıllı insan, Allah'ın var oluşunun dayanağı, süsü ve hidayeti kıldığı aklı aracılığıyla Allah'ın hakkın kendisi ve Rabbi olduğunu bilir. Yaratıcısının bazı şeyleri sevdiğini, bazı şeyleri sevmediğini, Ona itaat etmenin ve

Ona isyan etmenin söz konusu olduğunu anlar. Aklının bütün bunları gösteremediğini de fark eder ve ancak ilimle, ilmi talep etmekle eğri ile doğrunun

farkına varacağını bilir. Yine ilmi elde edememesi durumunda aklının kendisine bir yarar sağlamayacağını da anlar. O halde akıllı insanın, ilim öğrenmesi ve ilmin dayanağı olan âdabı ve usulü kavraması bir zorunluluktur.»

B) ...Humran ve Safvan b. Mihran el-Cemmal şöyle rivayet eder:

Ebu Abdullah (Cafer Sadık aleyhisselâm)'ın şöyle dediğini duyduk: «Akıldan daha verimli zenginlik yoktur. Ahmaklıktan daha düşük fakirlik yoktur. Bir iş için "danışmaktan" daha güçlü bir destek olmaz.»

Akıl ve Cehalet Kitabının sonu. Tek ve Ortaksız Allah'a Hamd olsun. Salât ve Selâm Muhammed'in ve Ehl-i Beyt'inin üzerine olsun.

[1]- Ravi sıralaması kısaltılmış; hadisi rivayet eden ilk ravi nadiren de sonraki raviler kaydedilmiştir.

[2]- "el-Kâfi'deki rivayet zincirlerinin bazısında "ashabımızın bazısından" ifadesiyle işaret edilen, isimleri zikredilmeyen raviler: 1- Ahmed b. Muhammed b. İsa. 2- Ahmed b. Muhammed b. Halid. 3-Sehl b. Ziyad'dır.

[Fevaidu'l-Kaşife'nin önsözünden, Seyyid Muhammed Hüseyn Tabatabaî et-Tebrizî] Sahabe: Çoğulu sahb, sıhâb, ashab ve sahabe olan "sâhib" kelimesi, Arapça'da dost, arkadaş, sırdaş, kafa dengi ve kendisiyle sıkça görüşüp konuşulan yakın arkadaş anlamlarına gelir ve uzun, köklü dostlukları ifade etmek için kullanılır; nitekim muhasebe, uzun bir süre muaşeret ve sohbet etme manasını içerir.

(Mufredat-ı Rağıb ve Lisanu'1-Arab "Sahabe" kelimesi)

Kişiler arasında yakın sohbet arkadaşlığı kurulduğunda "sâhib" kelimesi ikinci zamire eklenerek tamamlama oluşturmaktadır. Meselâ Kur'ân'da da geçen bir örnekte olduğu gibi, "Ya sâhibeyi's-sicn.

" (Ey benim hapis arkadaşlarım) veya "Ashab-u Musa" tamlamalarında sâhib ve ashab kelimeleri "sicn" ve "Musa" kelimelerine eklenerek belirtili isim tamlamaları oluşturmaktadır. Aynı şekilde, Resûlullah (s.a.a) döneminde de Hz. Peygamber'in sohbet arkadaşlarına "Sâhibü'r-Resul" ve "Ashabü'r-Resûl" denilerek tamlama yapılırdı. Ayrıca yine o dönemlerde kullanılan "Ashab-u Biati'ş-Şecere" ve "Ashab-ı Suffe" (Sofa Ehli) isimlerinde de "ashab" kelimesi tamlamanın ek unsuru durumundadır.

Resûlullah döneminde salt "sahib" veya "ashab" terimleri söylendiğinde Hz. Peygamber'in dostları ve arkadaşları anlaşılmıyordu; bilakis, daha sonraları, Hilâfet Mektebi

(Ehl-i Sünnet)'in mensupları tarafından Resûlullah'm arkadaşları için sadece

"sahabe", "sahabe" ve "Ashab" kelimeleri kullanılmaya başlanmıştır. Yani sadece Peygamber'in arkadaşlarının "sahabe" olarak adlandırılması ne Kur'ân'dan kaynaklanan bir şeydir, ne de İslâm'dan; bu sadece daha sonra bazı Müslümanlar tarafından belirlenmiş bir ıstılahtır.

[Allâme Seyid Murtaza Askerî, Mealimu'l-Medreseteyn, c.l, s. 122-123]

[3]- Bil ki itminan (kesin bilgi), yakîn, sebat, hulus (gönül temizliği) vb. şeyler rahmani feyizler ve melekî ilkalardandır. Vesvese, tezelzül (sarsılma), şirk vb. şeyler şeytanın insanoğlunun kalbine attığı likalardandır.

Bunun delili vesveseye düşen insanın şeriat hükümleri ile hadislere muhalefet etmesidir. Her uzvu tümüyle kapsayacak bir şekilde üç kere yıkamak bid'at ve abdesti batıl eden bir şeydir. Rivayetlerde yer aldığına göre üçüncü defa yıkamak bi'dattır ve her bi'dat ateşte yer alacaktır. (Usul-u Kâfi, c.l, h: 8 (164) Mecmeu'l-Beyan'da Ayyaşi'den nakledilen bir rivayet:

İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur: Resûlullah (s.a.a) şöyle buyuruyor: «Her müminin göğsünde kalbi için iki kulağı vardır. Bir kulağına melek üfler bir kulağına ise şeytan vesvese eder...»

«Namazında fazla şüphe ettiğin zaman şüphene itina etme, namazına devam et ve onu tamamla. Böylece şeytan seni terk edecektir. Şüphesiz şek (şüphe) şeytandandır.» (Furu-i Kâfi, c.3, s.359)

Elbette şeytana bir müddet muhalefet eder ve vesveseye itina etmezsen şeytan senden el çeker. Nefsinde sebat ve itminan oluşur. Ama bu muhalefet esnasında Allah'a yalvarıp yakarmalı, o melun şeytanın ve nefs-i emmarenin şerrinden Allah'a sığınılmalı. Elbette Allah elinden tutacaktır. [İmam Humeynî, Kırk Hadis Şerhi, c.2, s.69-80, Hamd yay. İstanbul - 1993]

[4]- Ayette geçen "elbab" kelimesinin tekili olan "lubb" akıl demektir. Çünkü akıl insan için bir çekirdek kabuğunun içindeki öz konumundadır. Kur'ân'daki kullanımda da bu anlam esas alınmıştır. Öyle anlaşılıyor ki "akıl" kelimesi, bu günkü anlamıyla, çok kullanım sonucu sonradan türetilen bj isimdir. Bu yüzden Kur'ân-ı Kerim'de "akıl" şeklinde geçmez, sadece "ya'kilun" gibi fiiller kullanılır.

"Akıl" kelimesinin asıl anlamı, bağlama ve tutmadır. İnsanın idrak ve kavrayışına da akıl der mistir. Ki bağlanıp tutulma işlemi akıl olarak nitelendirilmiştir. İnsanın idrak ettiği şeylere, iyiyi, kötüyü, hakkı, batılı ayırt etmesini sağlayan tek güç olduğuna inanılan melekeye de akıl denmiştir. Bunu karşıtı da, çeşitli bağlamlarda delilik, aptallık, ahmaklık ve cehalettir.

"Akıl" kelimesi kavrayış anlamında kullanılır. Çünkü kavrama işleminde kalbin tasdik yoluyla bağlanması söz konusudur. Yüce Allah, bu durumu insanın

yaratılışının esası kılmıştır;

teori düzeyine hakkı ve batılı bu şekilde kavrar. Pratik boyutuyla iyiyi, kötüyü, faydalıyı ve zararlıyı bu sayede algıla Yüce Allah insanı, önce kendi varlığını algılayacak bir mahiyette yaratmıştır. Ardından onu somut duyu organlarıyla donatmıştır. Bunlar aracılığı ile somut şeyleri algılar.

Bunun yanında içsel duyularla donatmıştır ki, bunlar aracılığı ile soyut ve manevî şeyleri algılar. Bunlar insanın kendisini dış âleme bağlama işlevini de görürler; irade, sevgi,

öfke, umut ve korku gibi. Ardından dış âlemde, düzenlere ayırma, özelleştirme ve genelleştirme türünden tasarruflara girişir. Dış âlemdeki, pratik aşamasının dışında kalan teorik olgularla ilgili teorik yargılara varır. Pratik olgular hakkında da pratik yargılarda bulunur. Bütün bunları, öz yaratılışının kendisi için belirlediği mecrada gerçekleştirir. İşte akıl dediğin şey, bu işlemlerin tümünü gerçekleştiren şeyin adıdır.

Ancak bazı durumlarda, insanın sahip olduğu kimi güçler insanı etkisi altına alabilir. Söz gelimi, ihtiras ve öfke gibi güçler diğer güçleri bütünüyle devre dışı bırakabilir veya zayıflatabilir.

Böyle durumda insan ılımlılık ve itidal çizgisinden saparak, ifrat ve tefrit gibi iki uç kutuptan birine kayabilir. O zaman, akıl dediğimiz güç, normal işlevini, sağlıklı biçimde göremez olur.

Sapık ve saptırıcı algılara ve yalancı tanıklıklara göre hükmeden bir yargıcı düşünün. Bu tür bir yargı, kesinlikle haktan sapar. Yargıç asıl itibariyle batılı,

yanlışlığı kastetmezse de böyle bir insan yargı makamında oturmuştur ar yargının amacına ve işlevine uygun olarak hareket eden bir yargıç değildir. Yargılarında, batıl ve yar bilgileri esas alan bir insanı da bu çerçevede değerlendirebiliriz. Bir tür hoşgörü kılıfına sokarak, söz konusu yargısını akıl olarak değerlendirse dahi, gerçek aklın yapabileceği bir iş değildir bu. Çünkü böyle bir harekette insan, normal fıtratın çizgisinden ve doğruluğun değişmez kurallarından sapmış olur.

Kur'ân-ı Kerim bu çerçevede ele alıyor meseleyi. Aklı insanın dini açısından yararlandığı ve yol göstericiliği altında gerçek bilgilere ve salih amellere ulaştığı güç olarak tanımlıyor. Bu doğrultuda işini yerine getirmeyince,

o gücü akıl diye nitelemez. Sırf dünyevî hayır ve şer bağlamında işlev görse de. Nitekim yüce Allah şöyle buyuruyor: "Ve derler ki: Eğer dinlemiş olsaydık ya da akıl etmiş olsaydık,

şu çılgınca yanan ateşin halkı arasında olmayacaktık." (Mülk, 10) "Yeryüzünde

gezip dolaşmıyorlar mı, böylece onların kendisiyle akledebilecek kalpleri ve işitebilecek kulakları oluversin? Çünkü doğrusu, gözler kör olmaz, ancak sinelerdeki kalpler körelir." (Hac, 46)

Görüldüğü gibi, ayetlerde "akıl" kavramı, ilimle ilgili olarak kullanılıyor ki insan bunu yalnız başına gerçekleştirir. İşitme ise, algılama ile ilgili olarak kullanılıyor. Burada ise, insanın bir başkasının yardımına ihtiyacı vardır.

Ancak dikkati çeken husus, her iki faaliyette de öz yaratılışın (fıtrat) bozulmamışlığı esastır. Ulu Allah bir ayette şöyle buyuruyor: "Nefsini ahmaklaştıran beyinsizden başka, kim İbrahim'in dininden yüz çevirir.

" (Bakara, 130) Daha önce bu ayetin, «Akıl, aracılığıyla Rahman olan Allah'a kulluk sunulan şeydir.» hadisinin diğer bir ifadesi olduğunu vurgulamıştık.

Bu açıklamaların ışığında şunu diyebiliriz: Kur'ân'da "akıl" kavramı ile kastedilen, insanın bozulmamış fıtratı ile elde ettiği idrak ve kavrayıştır. Bununla, "Size ayetlerini böyle açıklar ki akledesiniz."

(Bakara, 242) ifadesinin anlamı belirginleşiyor. Buna göre, bilgi açıklama ile kazanılır. Bilgi ise, akim öncüsü ve aracıdır. Nitekim yüce Allah bir ayet-i kerimede şöyle buyurur: "İşte bu örnekler; biz bunları insanlara vermekteyiz. Ancak âlimlerden başkası bunlara akıl erdirmez." (Ankebut, 43) [Allâme Tabatabaî, el-Mîzan, c.2, s.371-375-589, Kevser yayınları, İstanbul - 2005]

[5]- "Kulları içinde Allah'tan ancak bilenler korkar." (Fatır, 28) ayetini çağrıştırır.[el-Mîzan, 3/109]

[6]- İlimde derinleşme kavramına ilişkin çarpıcı ve en iyi bir açıklama niteliğindedir. Çünkü bir iş, üze rinde gereği gibi düşünülüp tam anlamıyla kavranmadığı sürece, kendisiyle ilgili ihtimallerin yolları kapanmış olmaz.

Kalp böyle bir şeye inanma ve onu tasdik etme noktasında sürekli bir kararsızlık içinde bocalar. Ama insan gereği gibi düşünüp kalbi de onunla ilgili tam bir sebata kavuşunca artık, heva menşeli başka bir şeyin peşine düşmek suretiyle ona muhalefet etmek durumunda kalmaz.

Kalbinde olan, ancak bedensel organları tarafından sergilenen şeyler olur. Söyledikleri, yaptıklarının aynısı olur. [el-Mîzan, c.3, s. 109-110]

[7]- İlimde derinleşmenin belirtisine yönelik bir işarettir. [el-Mîzan, c.3, s. 110]

[8]- Yetmiş sekiz askerden söz ediliyor; ancak bazı askerlerin isimleri tekrarlanmıştır. Farklılık buradan kaynaklanmaktadır

[9]- İbn Sıkkit;

Adı Ebu Yusuf Yakub b. İshak ed-Devrakî el-Ahvazî eş-Şiîdir. Arap grameri, edebiyat, şiir, lügat ve nahiv bayrağını yükseklere taşıyan sembol bir isimdi. Çok yararlı birçok eser kaleme almıştır. Bunların başında Kitab-u Tehzib el-Elfaz ve Kitab-u İslah el-Mantık gelir. Halife el-Mütevekkil, (h.244) Recep ayının beşinde onu öldürdü. Sebebi de şuydu:

Bir gün el-Mütevekkil, ona şöyle dedi: Hangisini daha çok seviyorsun, şu iki oğlum, el-Mu'tez ve el-Müeyyed'i mi? Hasan ve Hüseyin'i mi? İbn Sıkkit şu karşılığı verdi: "Allah'a yemin ederim ki, Ali (a.s)'ın hizmetçisi Kanber senden ve senin iki oğlundan daha iyidir." Bunun üzerine el-Mütevekkil emretti: "Bunun dilini ensesinden söküp çıkarın.

" Öyle yaptılar ve öldü. Bir rivayete göre İbn Sıkkit Hasan (a.s) ve Hüseyin (a.s)'ı över; ama halifenin oğullarından söz etmez. Buna öfkelenen el-Mütevekkil karnının üzerine çıkıp çiğnemelerini emreder. Bitkin bir halde evine gelir ve ertesi gün vefat eder.